

Prof. dr hab. Henryk Mruk
ul. Konopnickiej 11
62-040 Puszczykowo

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Iwony Celiny Bujek-Kubas pt. „Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii”, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Ewy Mojs, Kolegium Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań 2023, s.123

Procesy migracyjne ulegają nasileniu w początkach XXI wieku, co wynika z wielu powodów – ekonomicznych, politycznych, społecznych. Również Polacy wyjeżdżają do innych krajów, tak w Europie jak również położonych na innych kontynentach. Emigracja może powodować wiele trudnych sytuacji, w tym przeżywanie stresu. Skala oraz zróżnicowanie zjawisk migracyjnych uzasadniają prowadzenie badań związanych z ich uwarunkowaniami. Doktorantka dostrzegła lukę badawczą, wynikającą z obiektywnie działających czynników oraz zajęła się prowadzeniem badań w tym obszarze. Skupiła się na badaniu emigrantów z Polski, którzy osiedlili się w Holandii. Również zakres przestrzenny badań jest uzasadniony obiektywnie istniejącymi czynnikami. Holandia jest jednym z najbardziej zamożnych krajów Europy, przyciągających emigrantów z wielu krajów. Emigranci z Polski to prawie połowa ogółu emigrantów w Holandii. Interesujący jest także zakres czasowy badań, bowiem obejmuje zarówno okres przed pandemią, czas pandemii, a także po pandemii. Podmiotem badań są emigranci z Polski a przedmiotem badań - radzenie sobie emigrantów ze stresem oraz sytuacjami trudnymi.

Doktorantka posiadała odpowiednie kompetencje do przeprowadzenia badań z zakresu uwarunkowań radzenia sobie ze stresem przez emigrantów w Holandii, pochodzących z Polski. Zna język holenderski, kulturę tego kraju, istniejące tam problemy społeczne oraz ekonomiczne. Zebrała oraz przestudiowała właściwą z tego obszaru literaturę przedmiotu. Uzyskała pogłębioną wiedzę z zakresu metod i narzędzi badawczych, związanych z sytuacjami trudnymi emigrantów oraz radzeniem sobie ze stresem. Ukończyła zarówno studia podyplomowe jak również szkolenia związane z korzystaniem

ze specjalistycznych narzędzi badawczych. Posiada doświadczenia związane z pracą w zespołach naukowych, tak na terenie Polski jak również Holandii oraz innych krajów. Opublikowała siedem tekstów naukowych, z czego sześć w języku angielskim, w recenzowanych czasopismach naukowych. Brała udział w siedmiu konferencjach naukowych, referując wyniki własnych badań. Zasluguje to na pozytywną ocenę, w odniesieniu do strony metodycznej, warsztatowej, poznawczej oraz aplikacyjnej.

Rozprawa doktorska została przygotowana w formie omówienia pięciu wybranych artykułów naukowych, opublikowanych w języku angielskim, w recenzowanych czasopismach naukowych. Składają się na nią następujące pozycje:

- Bujek-Kubas IC, Kopczyński P, Mojs E. Styles of coping in a stressful situation, social support and psychological consequences in emigrants from the Netherlands. *Journal of Medical Science*. 2020;89(4):229-238 (MEiN:20 pkt).
- Bujek I, Teusz G, Mojs E. Time spent in exile and applied stress coping strategies, received social support and the mental consequences of emigration stress. *Academy of Music in Poznań*. 2020;341-359 (MEiN: 20 pkt).
- Bujek-Kubas IC, Mojs E. Organization of the healthcare in the Netherlands during the pandemic COVID-19. *Pol Prz Nauk Zdr*. 2020;1(62):122-128 (MNiSW: 5 pkt).
- Bujek-Kubas IC, Mojs E. Environmental stress and the quality of life connected with COVID-19 among people in Poland and the Netherlands. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*. 2021;34(2):177-188 (IF 2,0;MEiN: 100 pkt).
- Bujek-Kubas IC, Mojs E. Temperament and styles of coping in a stressful situation and psychological consequences resulting from emigration. *Neuropsychiatry and Neuropsychology*. 2022;17(1):49-57 (IF 0.5; MEiN: 40 pkt).

Doktorantka omówiła w języku polskim każdą z tych publikacji, prezentując ich treść w formie zwięzłego opracowania. Zostało ono poprzedzone wstępem oraz podsumowane zestawieniem efektów poznawczych przeprowadzonych badań, najważniejszymi wnioskami z badań, opisem mocnych stron badań, omówieniem ograniczeń badań oraz zarysowaniem kierunków dalszych badań.

Do treści pracy dołączono kopie pięciu badań, opublikowanych w języku angielskim. Na końcu pracy są dołączone oświadczenia współautorów na temat ich udziału (zaangażowanie) w procesie badań oraz przygotowania tekstów. W dwóch przypadkach, udział współautorów wynosi 5%, a było to związane z kwestią opracowania wybranych danych. W pięciu przypadkach był to udział promotor, prof. dr hab. Ewy Mojs, który wynosił 20% i był związany z nadzorem merytorycznym nad badaniami. Z pełnym przekonaniem można zatem stwierdzić, że przedłożona do oceny praca jest samodzielnym dziełem Doktorantki, mgr Iwony Celiny Bujek-Kubas.

Wstęp do rozprawy zawiera informacje na temat Holandii, w odniesieniu do zjawiska emigracji. Doktorantka syntetycznie przedstawiła migrację od 2007 roku, koncentrując się jednak na latach 2017-2023. W kolejnym fragmencie wstępu omówiła kwestie kulturowe oraz ich związek z dobrostanem psychologicznym emigrantów, odnosząc się do teorii psychologicznych. Doktorantka odwołała się także do wyników innych, szerszych badań, prowadzonych w Holandii (s.14). Obejmowały one emigrantów z Turcji, Maroka, Somalii, Polski oraz innych krajów. Badaniami objęto także grupę Holendrów.

Na podkreślenie zasługuje konsekwentne skupianie się Doktorantki na prowadzeniu badań emigrantów z Polski, żyjących na terenie Holandii. Wysoko można ocenić spójność w zakresie prowadzonych badań oraz skupienie uwagi na kilku aspektach związanych z trudnymi sytuacjami oraz radzeniem sobie w stresie. Wysoko należy ocenić stronę metodyczną badań a także nakład pracy związany z ich prowadzeniem. Emigranci stanowią zróżnicowane środowisko dla prowadzenia badań. W warunkach odmiennej od własnej kultury, spotykają się z dyskryminacją. Emigracyjny stres oraz trudne sytuacje to bariery powodujące mniej chętnie udzielanie odpowiedzi na zadawane pytania. Tym bardziej, uzyskane rezultaty, zasługują na docenienie wysiłku badawczego Doktorantki – tak metodycznego jak również warsztatowego.

Pierwszy, ze składających się na dysertację tekstów, zawiera omówienie wyników badań w zakresie stylów radzenia sobie w sytuacjach stresowych, wsparcia społecznego oraz konsekwencji psychologicznych u emigrantów w Holandii. Doktorantka zaprojektowała oraz przeprowadziła badanie w grupie 96 polskich emigrantów mieszkających w Holandii. Byli to klienci firmy Pomoc

Nederland, zamieszkali w różnych częściach Holandii. Uzyskane wyniki badań pozwalają na lepsze rozumienie stanów emocjonalnych oraz psychicznych emigrantów. Są to ważne oraz istotne, z punktu widzenia poznawczego, wyniki badań. Mogą one służyć projektowaniu różnych działań, które pozwolą na zwiększanie dobrostanu emocjonalnego oraz psychicznego emigrantów. Ważne będzie przełożenie uzyskanych wyników badań na praktyczne działania, w odniesieniu do emigrantów. Trudno powiedzieć, na ile polityka Unii Europejskiej będzie skuteczna w odniesieniu do emigracji. Względy ekonomiczne, polityczne, także klimatyczne, będą wpływać na zwiększanie fali emigrantów z innych kontynentów. Prowadzone przez Doktorantkę badania mogą także służyć gospodarce. Produktywność przedsiębiorstw jest związana z wydajnością, zdrowiem, zaangażowaniem pracowników. Ma na to wpływ ich dobrostan psychiczny. Również ograniczanie skali samobójstw, poza aspektem społecznym, ma także znaczenie dla gospodarki. To punkt widzenia recenzenta, który ma na uwadze także kwestie efektywności działania przedsiębiorstw, zatrudniających emigrantów.

Uzyskane przez Doktorantkę wyniki badań, zawarte w tej części dysertacji, inspirują do zadawania kolejnych pytań. Otóż, w części związanej z publiczną obroną rozprawy, interesujące byłoby skomentowanie przez Doktorantkę części wyników badań, związanych z uzyskiwaniem przez emigrantów wsparcia. Na stronie 18 rozprawy jest zdanie: „Oznacza to, że im większe wsparcie emocjonalne otrzymywane przez osobę, tym większa przewaga uczuć negatywnych nad pozytywnymi w stosunku do tej osoby”. Z punktu widzenia rozumienia tego wniosku przez recenzenta wynika, że udzielane emigrantom wsparcie przynosi odwrotne do zamierzonych efekty. Pierwsze pytanie dotyczy poprawności rozumienia oraz interpretacji przez recenzenta tego wniosku. Druga kwestia wiąże się z brakiem spójności między wsparciem a uzyskiwanymi efektami. Wsparcie, logicznie rzecz rozumiejąc, powinno przekładać się na osiągnięcie określonych efektów. Wsparcie, udzielone np. przez korepetytora, przekłada się zwykle na podniesienie efektów nauki. Idąc takim tokiem rozumowania, wsparcie udzielone emigrantom, powinno pozytywnie wpływać na ich dobrostan psychiczny, tym samym produktywność oraz zaangażowanie w pracy. Pojawiają się zatem różne pytania: na ile korzystano z właściwych metod wsparcia, na ile wsparcie mogło zmniejszać skalę negatywnych problemów emigrantów, na ile właściwe

były metody badania, na ile wiarygodne były wypowiedzi respondentów. Być może istnieją jeszcze inne uwarunkowania tego ciekawego, interesującego związku.

Drugi fragment dysertacji zawiera omówienie wyników badań na temat czasu spędzanego na emigracji i stosowane przez nich sposoby radzenia sobie ze stresem, a także otrzymane wsparcie społeczne oraz konsekwencje psychiczne stresu emigracyjnego. Doktorantka uzyskała informacje źródłowe od 96 polskich emigrantów mieszkających w Holandii. Tyle samo osób, 96, uczestniczyło w badaniu poprzednim, czyli w pierwszej części dysertacji. Można postawić pytanie, na ile jest to zbieżność w zakresie wielkości próby a na ile obydwa badania były prowadzone w tej samej grupie respondentów. W badaniu uczestniczyło 63% kobiet oraz 37% mężczyzn. Ciekawe, na ile jest to zgodne ze strukturą populacji emigrantów z Polski, przebywających w Holandii. Ponad 52% badanych mieszkało w Holandii od 3 do 10 lat. W odniesieniu do uzyskanych wniosków ciekawe jest to, że czas spędzony na emigracji nie ma wpływu na psychiczne konsekwencje stresu emigracyjnego. Można poprosić Doktorantkę o ocenę tezy, że psychiczne konsekwencje stresu emigracyjnego są na trwałe związane z emigrantami? Drugi wniosek, równie intrygujący, to propozycja intensyfikowania wsparcia psychologicznego dla emigrantów, którzy przebywają w Holandii dłuższy czas. Interpretując wyniki badań Doktorantki, należy mieć na uwadze zmiany zachodzące w otoczeniu. Dotyczy to zmian społecznych i ekonomicznych w Holandii, jak również zwiększania się liczby emigrantów z innych krajów, w tym muzułmańskich.

Trzecia część rozprawy to prezentacja wyników badań w zakresie organizacji opieki zdrowotnej w Holandii w dobie pandemii COVID-19. Jest to ważna, z punktu widzenia skuteczności oraz efektywności funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej, część rozprawy. Holandia jest klasyfikowana na czele rankingów w zakresie skuteczności systemów opieki zdrowotnej w Europie. Wnioski zostały sformułowane przez Doktorantkę na podstawie obserwacji oraz informacji pochodzących ze źródeł wtórnych. Recenzent może podzielić się informacją, pochodzącą z pracy Frederica Laloux, „Pracować inaczej” (2015), w której opisano reformę środowiskowej opieki pielęgniarstwa Buurtzorg, polegającą na wyeliminowaniu struktur pionowego zarządzania, która przyniosła wzrost efektywności o 40%. Doktorantka poruszyła także wątek opieki koordynowanej, której wprowadzenie w Polsce mogłoby również

przynieść istotne oszczędności w funkcjonowaniu systemu opieki zdrowotnej. Autorka może rozważyć przygotowanie, na podstawie swoich badań, programu wprowadzania zmian w systemie w Polsce, z punktu widzenia zwiększania skuteczności oraz efektywności działania.

Trzeci fragment rozprawy to analiza wyników badań w odniesieniu do stresu środowiskowego i jakości życia, związanej z COVID-19 wśród ludzi w Polsce. Tytuł tego fragmentu nie oddaje istoty badania, bowiem było ono prowadzone także w Holandii (lepiej tytuł tej części oddaje jego brzmienie w języku angielskim). Badaniom objęto 168 osób w Polsce oraz w Holandii. Struktura próby rozkładała się następująco: 50 osób mieszkających w Polsce, 56 osób to Holendrzy, 62 osoby to polscy emigranci mieszkający w Holandii. Uzyskane wyniki są niezwykle interesujące z punktu widzenia jakości życia, szczególnie w warunkach zagrożeń epidemicznych. Można zgodzić się z tezą, że ludzkość czeka na kolejne fale zagrożeń zdrowotnych („To wróci”, praca pod red. P. Czaplińskiego, 2022). Warto zatem szukać rozwiązań, które mogą skutecznie wspomagać jakość życia. Doktorantka wykazała, że pandemia COVID-19 silnie dotknęła mieszkańców Polski, emigrantów z Polski przebywających w Holandii, natomiast w niewielkim zakresie spowodowała negatywny wpływ na mieszkańców Holandii. Jak to zwykle bywa w badaniach, rezultaty już uzyskane, otwierają listę wielu innych problemów badawczych. Ciekawe byłoby ustalenie, jakie czynniki wpływają na ograniczanie lęków, stresu, wśród mieszkańców Holandii w czasie pandemii. Bez wątpienia będzie to splot wielu różnych czynników. Ich jednak poznanie mogłoby służyć podnoszeniu efektywności różnych działań podejmowanych w Polsce.

Piąta część dysertacji zawiera omówienie wyników badań w odniesieniu do temperamentu i stylów radzenia sobie w sytuacji stresującej, w kontekście konsekwencji psychologicznych, wynikających z emigracji. Silną stroną tego fragmentu pracy są ciekawe, krytyczne rozważania na temat temperamentu, osadzone w literaturze przedmiotu. Doktorantka przeprowadziła także własne badania w grupie 96 emigrantów polskich, mieszkających w Holandii. Respondenci zostali wyłonieni z grupy klientów firmy Pomoc Nederland, mieszkających na terenie Holandii. Doktorantka wykorzystała właściwe narzędzia badawcze, które pozwoliły na sformułowanie interesujących wniosków. Mogą być one wykorzystane w różnorodnych działaniach, związanych z udzielaniem wsparcia psychologicznego, emigrantom z Polski,

funkcjonującym w Holandii. Dotyczy to zarówno instytucji z obszaru Polski jak również Holandii.

Doktorantka syntetycznie zestawiała najważniejsze wnioski wynikające z badań. Wskazała także na silne strony prowadzonych badań, na ich ograniczenia a także zarysowała kierunki dalszych badań. Ich kontynuowanie pozwoli lepiej rozumieć napięcia osobiste oraz społeczne, związane z migracją. Wyniki już prowadzonych badań, także kontynuowanych, mogą być użyteczne dla wielu ogniw systemu sfery zdrowia w Polsce oraz w Holandii. Mogą być one użyteczne zarówno dla podmiotów sfery zdrowia jak również dla terapeutów. Będą one również pomocne dla przedsiębiorstw, w których interesie leży dobrostan pracowników, w tym także emigrantów z Polski.

Tematyka badań, zastosowane metody, osiągnięte rezultaty badawcze pozwalają na zakwalifikowanie pracy jako właściwej w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu, w dyscyplinie nauki o zdrowiu.

Praca jest napisana poprawnie od strony stylistycznej, językowej oraz formalnej i edytorskiej. W przypadku dalszego upubliczniania wyników badań, można wprowadzić drobne zmiany redakcyjne. Otóż termin „odmienny” funkcjonuje w formie „odmienny od” – s. 12. Termin „w ostatnim czasie”, s. 21, jest mało precyzyjny – lepiej pisać konkretnie, np. w latach 2020 – 2023. Zbędna jest kopka na końcu tytułu pracy. W niektórych fragmentach czas teraźniejszy jest mieszany z czasem przeszłym – warto to ujednolicić.

W podsumowaniu opinii na temat pracy doktorskiej mgr Iwony Celiny Bujek-Kubas, pt. „Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii” można wskazać na najważniejsze jej walory:

- Doktorantka potrafiła dostrzec problem badawczy oraz uzasadnić go, obiektywnie istniejącymi uwarunkowaniami społecznymi, zdrowotnymi, także ekonomicznymi,
- potrafiła sformułować cele badań oraz postawić hipotezy badawcze,
- dobrać właściwe metody oraz narzędzia badawcze dla osiągnięcia celów badań i zweryfikowania postawionych hipotez badawczych,
- zaprojektować oraz przeprowadzić własne badania w celu pozyskania informacji pierwotnych,
- Doktorantka osadziła rozważania we właściwie dobranej oraz wykorzystanej literaturze przedmiotu,

- sformułowała poprawnie wnioski z badań oraz je właściwie uzasadniła.

Na szczególne podkreślenie zasługuje bardzo dobra znajomość warsztatu naukowego a także wiedza na temat funkcjonowania sfery zdrowia w Holandii oraz w Polsce. Warte szczególnego podkreślenia są walory metodyczne pracy. Będą one przydatne także w prowadzeniu innych badań na temat dobrostanu psychicznego emigrantów. Nie ulega wątpliwości, że rosnąca skala emigracji będzie wymagała wiedzy opartej na dowodach, aby skuteczniej rozwiązywać pojawiające się problemy społeczne i ekonomiczne.

Wymienione walory empiryczne oraz metodyczne, także poznawcze i aplikacyjne, uzasadniają postawienie wniosku o przyjęcie pracy doktorskiej pióra mgr Iwony Celiny Bujek-Kubas pt. „Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii” jako rozprawy na stopień naukowy oraz dopuszczenie jej Autorki do publicznej obrony w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu, w dyscyplinie nauki o zdrowiu. Z uwagi na walory metodyczne oraz poznawcze pracy, wnioskuję o jej wyróżnienie. W osobnym piśmie jest uzasadnienie wniosku o wyróżnienie.

Puszczykowo, 12 grudnia 2023

prof. dr hab. Henryk Mruk